

Nabiralnik za darove pod starološkim Gavžnikom

Izvleček

O nabiralniku za darove pod starološkim Gavžnikom je bilo napisano že marsikaj, vendarle je ostalo še veliko neznanega. V članku avtor odgovori na nekaj ključnih vprašanj o njegovem nastanku, avtorjih, vsebini in materialu. Poleg tega je izdelan 3D model iz fotografij in 3D vizualizacija oziroma rekonstrukcija njegovega prvotnega stanja. Podani so tudi zaključki oziroma odgovori na zastavljena vprašanja in dileme.

Ključne besede: nabiralnik za darove, Opferstock, starološki Gavžnik, rekonstrukcija prvotnega stanja, 3D model, material, Prtižev križ.

Abstract

Offertory box beneath Stara Loka Gavžnik

Many things have been written about the offertory box beneath Stara Loka Gavžnik but a great deal still remains unknown. In the article the author answers some key questions about its creation, authors, contents and material. In addition, a 3D model has been created from photographs and a 3D visualisation or reconstruction of its original condition. Conclusions or answers to questions raised and dilemmas are also given.

Keywords: offertory box, Opferstock, Star Loka Gavžnik, reconstruction of original state, 3D model, material, Prtižev križ.

Uvod

Klemen Karlin, predsednik Kulturno-zgodovinskega društva Lonka Stara Loka, me je pred nekaj časa poklical in vprašal, če bi bil pripravljen sodelovati na Strahlovem večeru, z naslovom Starološki Gavžnik nekoč in danes, in sicer v okviru Dnevoev evropske kulturne dediščine 2016, 30. 9. 2016, v Jurjevi dvorani v Stari

Loki. Z veseljem sem potrdil sodelovanje pri pogovoru, skupaj z dr. Francetom Štuklom in Alojzijem Pavlom Florjančičem, ki ga je vodil Mihael Habicht.

Namen prireditve je bil predvsem preveriti kakovost prostora glede na novo zgrajeno naselje in osvetliti zgodovinska dejstva v zvezi z lokacijo in objekti na njej. Ker je morda še najbolj zanimiv in nekoliko skrivnosten, hkrati pa tudi najbolj ogrožen, prav nabiralnik za darove ob cesti, smo večino pogovora namenili njemu.

Kaj sploh je Opferstock?

Opferstock ali nabiralnik za darove je namenjen zbiranju darov, predvsem denarja, tako od romarjev kot domačinov. V kamen je bila vložena kovinska skrinjica, ki je bila zgoraj zaklenjena in pritrjena, da se ni dala odstraniti. Pokrita je bila z nadstreškom, da se darovi ali denar ne bi zmočili. Zadaž zgoraj, spredaj ter levo in desno so bile različne slike na lesenih ploščah. Zadaž je bila slika pritrjena z vijaki, na stranicah kamna pa so bile pritrjene z žebelji, ki so bili skozi lesene slike zabiti v lesene vložke v nabiralniku. En žebelj in leseni vložek sta še ohranjena (leva stran, desna spodnja luknja).

Prvotni videz in lokacija

Nabiralnik za darove je bil postavljen ob cesti v Crngrob, na desni strani, ob vznožju hribčka, na katerem je Prtižev križ.¹ Za temelje so spodaj postavili nekaj velikih ploščatih skal v več plasteh, na katere so dali izravnalni beton, nanj pa nabiralnik za darove.

Upodobitev Konrada Grefeja iz leta 1899 je najstarejši in najbolj veren prikaz prvotne podobe nabiralnika za darove. Na njej se še vidi upodobitev Kalvarije, Golgote s tremi križi. Nad njimi je narisano še nekaj, morda prav starološki Gavžnik s tremi gavgami/vislicami.

Nabiralnik za darove je bil tudi svojevrsten smerokaz. Levo, desno in spredaj so vdolbine, v katere je možno pritrditi lesene poslikane table. Na desni strani je bil sv. Jakob,² ki je kazal pot proti Škofji Loki, na levi Marijino oznanjenje, ki je kazalo proti Crngrobu, zgoraj in zadaž pa na polkrožni tabli sv. Jurij, ki ja kazal proti Stari Loki.

Na zgornji strani je bila kvadrasta vdolbina za darilno skrinjico. Nad vsem je bila lepo okrašena polkrožna pločevinasta streha, z majhnim križem na vrhu. Streha je bila z vijaki pritrjena na kovinske nosilce, ki so bili spodaj vstavljeni v nabiralnik in zaliti s svincem.

1 Hribčka se je prijelo ljudsko ime Bohk.

2 Apostol sv. Jakob Starejši (Veliki) je bil obglavljen; leta 44 ga je dal Herod Agripa v Jeruzalemu zapreti, bičati in obglaviti z mečem.

Konrad Grefe: Opferstock
bei Bischoflack, akvarel
1899. (vir: Peter pl. Radics,
Alt-Krain (Stara Kranjska),
Dunaj – Ljubljana, 1900)

Današnji videz nabiralnika za darove. (foto: Tomaž Križnar)

Današnje stanje in lokacija

Nabiralnik za darove danes ni v zavirljivem stanju. Na lokaciji pod starološkim Gavžnikom je počasi razpadal, del za delom. Najprej so propadle slikarije na lesenih ploščah, počasi tudi pločevinasta streha; darilno skrinjico so odstranili že prej.

Dolgo časa je spodnji del nabiralnika za darove več ali manj pozabljen kljuboval zobu časa. Večina mimoidočih ga sploh ni opazila, saj je bil obraščen s travo. O njem krožijo razne zgodbe,³ od tega, da je bil podstavek za gavge/vislice, pa do tega, da so na njem sekali glave, kar pa je vse seveda daleč od resničnega namena. Strokovno se je teme najbolj obširno lotil dr. France Štukl v več člankih v *Loških razgledih* in drugih publikacijah.

Prava kalvarija oziroma križev pot pa se je za nabiralnik za darove začela pred dobrimi desetimi leti, z gradnjo stanovanjskega naselja na hribu nad njim, ki se vzpenja v starološki Kamnitnik. Gradnja in izkopi so se povsem približali nabiralniku za darove in grozilo je, da bo uničen ali pa končal na kakšni deponiji. Tako je pač trenutno stanje duha, staro in lepo se mora umakniti novemu, modernemu, brezosebnemu, če želite.

Zahvalimo se lahko nekaj zavednim posameznikom, da so nabiralnik za darove zaščitili in ga 7. 6. 2016 začasno odpeljali v Virlog, od tam pa na vrt Loškega gradu, kjer se nahaja danes.

V zvezi z nabiralnikom za darove se poraja vrsta vprašanj

Od kod izhaja?

Ali je res del znamenja, ki je bilo na mestu sedanje Dolenčeve hiše v Stari Loki?⁴ Ali je morda del Krvavega križa, ki naj bi bil na tem mestu? Po tretji razlagi⁵ gre za podstavek križa, ki je nekoč stal na mestu Marijine kapelice ob Mrcinkovi hiši na Fari.

Morda pa je bil nabiralnik za darove narejen na novo in postavljen prav z namenom, da naključni mimoidoči ali pa romarji darujejo.

Kdo ga je postavil in kdaj?

Na obe vprašanji lahko odgovorimo dokaj natančno. Pa začnimo najprej z vprašanjem kdaj? To vprašanje je izjemnega pomena, saj lahko razjasni marsikatero neznanko in dosedanja ugibanja v zgodbi nabiralnika za darove.

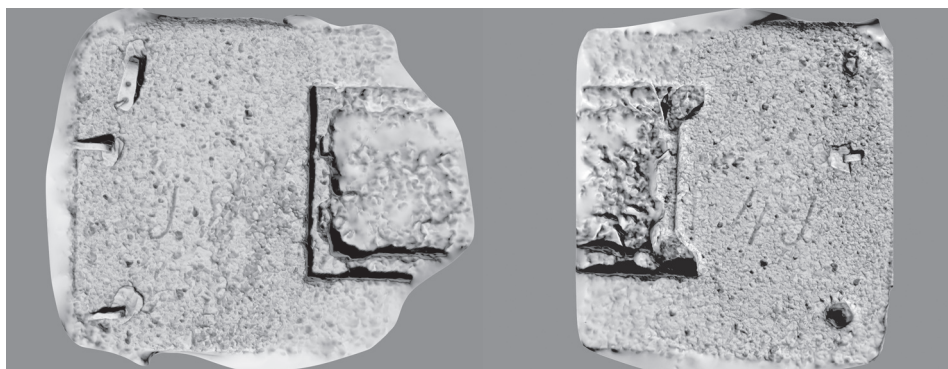
Ko me je Klemen prosil za sodelovanje, sem si želel nabiralnik za darove najprej natančno ogledati in ga izmeriti. Saj veste, pri zavarovalni pogodbi je

3 Nekaj takih zgodb je v knjigi Lojzeta Zupanca *Kamniti most*.

4 Štukl, *Loški razgledi*, prav tako *Knjiga hiš v Škofji Loki III : Stara Loka in njene hiše*.

5 Florjančič, *A glej, na tem polju je obrodil stoteren sad: zbornik Župnije sv. Jurija Stara Loka*, str. 332.

pomemben drobní tisk, pri objektih, kot je nabiralnik za darove, pa detajli. Že pri prvem ogledu so se pokazale zanimive podrobnosti. V eni izmed lukenj za pritrditev lesenih plošč s slikarijami sem naletel na žebelj, ki je bil vložen v lesen vložek. Žebelj je bil »žični«,⁶ narejen torej iz žice. Ti žebli so novejšje izdelave, prvič so jih patentirali v Franciji leta 1806, imenovali so se francoski ali pariški žebli. Glede na to, da so poslikane lesene plošče morda tekom časa zamenjali, s tem pa tudi žeblije in vložke, to ni ravno trden dokaz o času izvora.

Digitalni 3D model zgornje površine, narejen iz fotografij. (izdelal: Janez Križnar)

Drugi zanimiv detajl je matični vijak s še privito šesterokotno matico na železnem nosilcu, ki je nosil zadnjo leseno slikano ploščo. Čeprav je vijak že predzgodovinska iznajdba, so take standardizirane matične vijake začeli izdelovati med letoma 1800–1810 v ZDA in Veliki Britaniji. Kljub temu pa to ni zadostna osnova za določitev točne starosti nabiralnika za darove.

Srečno naključje pa je botrovalo odkritju prave letnice njegovega nastanka.

Drugič sem ga šel merit in fotografirat zgodaj dopoldan po deževni noči. Zgornja ploskev se je ravno sušila, na vdolbenih delih pa je bila površina še mokra. Tako sem na levi zgornji strani opazil veliki številki 1 in 8. Začel sem iskati še na desni strani in našel številko 4 in 1 (lahko tudi 7); šele digitalna izdelava 3D modela iz fotografij⁷ je pokazala, da je zadnja številka res 1. (slika 3)

Tako je razrešeno tudi vprašanje o času nastanka. Na zgornjem delu je namreč letnica 1841. Številke so že nekoliko zabrisane, a vseeno vidne. Zanimivo je, da je tip črk povsem podoben tistemu iz originala druge darilne listine, datirane s 23. 11. 973, cesarja Otona II. freisinški škofiji.

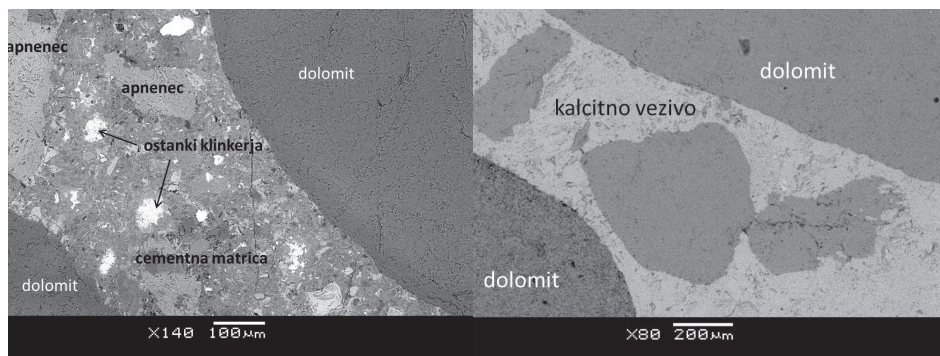
Glede na letnico torej lahko odgovorimo tudi na vprašanje, kdo je postavil nabiralnik za darove. Tedaj je bil starološki župnik Jakob Dolenc⁸ in gotovo je

6 Žični žebli so narejeni iz dovolj trdne žice in so krožnega prereza. Starejši kovani in štancani (izrezani) so bili kvadratnega prereza.

7 Zahvaliti se moram bratu Janezu Križnarju.

8 Jakob Dolenc, starološki župnik in dekan med letoma 1839 in 1846.

imel odločilno besedo pri postavitvi. A le ugibamo lahko, zakaj in s kakšnim razlogom je bil nabiralnik za darove postavljen. Morda zato, ker je bil običaj, da se darilna skrinjica postavi ob znamenju ali zaradi nekaj množičnih romanj v Crngrob.

Mikroposnetki vzorcev materiala. Levo podložni beton in desno apnenčeva dolomitna breča.

(fotografije analize materiala: ZAG)

Iz kakšnega materiala je nabiralnik?

Ob natančnem pregledu nabiralnika za darove na vrtu Loškega gradu sem podvomil, da je sploh kamnit, saj iz loškega kamnitničana očitno ni. Kamenčki v konglomeratu kamnitničana so okrogli prodniki, pri nabiralniku pa so oglati, z ostrimi robovi. Pomislil sem na beton, saj so ga leta 1841 že poznali.⁹ Poleg tega je dobro vidno, da je bil nabiralnik postavljen in uravnan na večje kamne. Za uravnavo in povezavo pa je bil uporabljen beton.

Ker nisem strokovnjak za kamen oziroma beton, sem za pomoč pri ugotavljanju materiala prosil doc. dr. Ano Mladenović, vodjo Laboratorija za beton, kamen in reciklirane materiale na Zavodu za gradbeništvo Slovenije.

Po odvzemu vzorcev so v njihovem laboratoriju z analizo potrdili, da je spodnji material, uporabljen za uravnavo in povezavo, beton, sam nabiralnik pa je kamnit, in sicer iz apnenčeve dolomitne breče.

Kaj nam povedo mere?

Nabiralnik za darove je globok in visok točno 50 cm. Vdolbini levo in desno merita 30 x 30 cm, dolg je 97 cm. Odprtina za darilno skrinjico je velika 30 x 30 cm. Vse mere so zaokrožene na cm, kar pomeni, da je nabiralnik za darove že načrtovan in narejen v metričnem sistemu. Decimalni metrični sistem so pri nas uvedli Francozi v času Ilirskih provinc.¹⁰

9 Portlandski cement je bil patentiran leta 1824.

10 V Franciji je bil metrični sistem uradno uveden 1793, uporabljali pa so ga že nekaj let prej.

Ali je nabiralnik za darove pomemben?

Seveda! Nabiralnik za darove je pomemben spomenik svojega časa in kraja. Pregledal sem kar nekaj materiala, nisem našel na podoben nabiralnik za darove (pretežno so pokončni). Torej ima tudi vrednost edinstvenosti.

Tomaž Križnar: računalniški model in vizualizacija prvotne podobe nabiralnika za darove.

Kako ga obnoviti in kje postaviti?

Seveda je vsak spomenik na neko mesto postavljen z razlogom. Trenutno je lokacija razvrednotena, v zgodovinskem in kulturnem kontekstu pa je pomembna. Loški turistični delavci so pripravili tematsko pot v Crngrob, ki gre tu mimo. Zanimivosti ob tej poti in zgodbe, vezane nanje, pa pot samo še popestrijo. Po mojem mnenju nabiralnik za darove sodi na mesto prvotne postavitve. Je del zgodovine in če se ga postavi na drugo mesto, se ta zgodovina potvarja in izgubi. Upam, da bodo pristojni zmogli toliko poguma in razuma, da nabiralnik za darove, seveda obnoven, postavijo na prvotno mesto pod Prtiževo znamenje.

VIRI IN LITERATURA:

Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo : (973–1803)*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, str. 258, 361.

Florjančič, Alojzij Pavel: Ležeče znamenje pod Gavžnikom. V: *A glej, na tem polju je obrodil stoteran sad : zbornik Župnije sv. Jurija Stara Loka*, Ljubljana : Salve, 2015, str.: 332–333, (zbirka Memorabilia Locopolitana ; 23).

Pokorn, Franc: Loka : krajepisno zgodovinska črtica. V: *Dom in svet* 7, št. 12, Ljubljana : Katoliško tiskovno društvo, 1894, str. 246.

Radics, Peter, pl.: *Alt-Krain (Stara Kranjska)*. Dunaj : Ljubljana, 1900.

- Štukl France: *Knjiga hiš v Škofji Loki. 3, Stara Loka in njene hiše*. Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 1996, str.: 123, 170, 245, (zbirka Gradivo in razprave ; 17).
- Štukl France: Krvavo znamenje. V: *Loški razgledi* 49, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2002, str 201–203.
- Štukl, France: Loške vislice na Gavžniku. V: *Loški razgledi* 36, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1989, str. 39–43.
- Zupanc, Lojze: *Kamniti most*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1973, str. 17–18, 21.

Summary

Offertory box beneath Stara Loka Gavžnik

The article has been created from material that the author prepared for the meeting, Stara Loka Gavžnik formerly and today, in the framework of Days of European Cultural Heritage 2016, 30.9.2016, in Jurjeva dvorana in Stara Loka.

Because of the construction of a housing settlement above the original location of the offertory box, this was physically at risk. The residents of Stara Loka therefore moved it to a safe location and from there it was taken to the garden of Loka Castle. The condition is not very impressive since no one has cared for it for a long time. It no longer has a roof, painted wooden panels and offertory box itself.

We know quite a lot about the offertory box and its appearance in the past. Questions remain as to where it originated, why it was set up in this location, who erected it, from what material it is made etc. So I measured it exactly, also made a graphic 3D reconstruction of the original condition and obtained a 3D photoscan of the existing condition, and came to some interesting conclusions.

The offertory box was made in the mid-19th century, probably precisely for this purpose. It is certainly an important memento of its time and has its greatest importance in the original location. It was erected there because of the pilgrimage trail to Crngrob and also because of Prtiž shrine on the hill or the possible Stara Loka Gavžnik.

The computer model and visualisation are the work of Tomaž Križnar.